

SPINOZAN TERMINOLOGIAA JA TULKINTAA

Käsittelin *niin & näin* -lehdessä 2/95 Spinozan *Etiikan* suomennosta. Vesa Oittinen tuo samassa lehdessä ilmestyneessä kommentissaan esille, että monet 'epätarkkuuksina' esittämäni asiat ovatkin hänen harjittuja käännösvalintojaan. Pahoittelen huolimattonta puhettani epätarkkuuksista. Koska Oittisen valinnat nostavat esille mielenkiintoisia terminologisia ja tulkinnallisia kysymyksiä, haluaisin jatkaa keskustelua joistakin niistä.

Palaan ensin kysymykseen 'yhteisistä käsitteistä', joilla on hyvin keskeinen asema Spinozan teoriassa. *Etiikan* toisessa osassa Spinoza todistaa, että on olemassa kaikille kappaleille yhteisiä ominaisuuksia, jotka ovat yhtäläisesti osissa ja kokonaisuudessa ja että meillä voi olla niistä vain adekvaatteja ideoita (propositiot II.37 ja II.38). Tästä seuraa, hän sanoo, että on olemassa "kaikille ihmisille yhteisiä ideoita tai käsitteitä (*notiones omnibus hominibus communes*)" (II. 38 kor.). Oikeastaan kai pitäisi puhua käsityksistä eikä käsitteistä, sillä Spinoza käyttää termiä *notio communis* perinteisellä tavalla tarkoittamaan aksiomaattista totuutta, kuten Wolfson ja lukuisat muut tutkijat ovat tuoneet esille. (Sivumennen sanoen myös *conceptus* tarkoittaa Spinozalla väitteenluonteista asiaa, siis paremminkin käsitystä kuin käsitettä.) Mielestäni suomen kielen 'yhteiskäsite' tai mahdollisesti 'yhteinen käsitys' vastaa parhaiten Spinozan käyttämää termiä, sillä kysymys on juuri siitä, että on olemassa käsitteitä tai käsityksiä, jotka kaikki ihmiset ymmärtävät välttämättä samalla tavalla ja nimenomaan adekvaatisti. Kysymys ei ole millään muotoa ihmisten yhteisistä ennakkoluuloista tai muutoin subjektiivisista käsityksistä vaan päinvastoin kaikista sellaisista karistusta tiedosta. Emme ole Oittisen kanssa eri mieltä *notio communes* -käsitteiden luonteesta vaan siitä, mikä olisi paras suomenkielinen vastine niille.

Miksi 'yleiskäsite' ei ole hyvä tähän tarkoitukseen? Siksi, että yleiskäsitteellä tarkoitetaan tavallisesti sitä, mitä Spinoza tarkoittaa universaalilla käsitteellä (*notio universalis*), siis sellaisia käsitteitä kuin 'ihminen', 'hevonen' ja 'koira' (II.40 huom. 1). Ne ovat Spinozan mukaan merkitykseltään epämääräisiä, koska ne perustuvat yksittäisten olioiden havainnoista tehtyihin yleistyksiin eivätkä "kaikki muodosta kyseisiä käsitteitä samalla lailla" (ibid.). Filosofiasa vakiintuneen terminologian mukaan olioiden luokkiin viittaavia universaaleja tuositetaan yleiskäsitteiksi.

Myös *Etiikan* I osan määritelmän 4 kääntämiseen liittyvä ongelma ansaitsee jonkin verran huomiota. Ymmärrän Spinozan kannan niin, että attribuutit ovat käsitteellisesti erillisiä, koska ne "on ymmärrettävä itsensä kautta" (I.10), mutta ne ilmaisevat silti yhden ja saman substanssin olemusta tai luontoa. Mutta juuri niinhän on silloin, kun attribuutilla tarkoitetaan "sitä, minkä ymmärrys

havaitsee substanssista sen olemusta muodostavana", kuten määritelmän neljä voi kääntää. Oittinen puolustaa käännöstä "ikään kuin sen olemusta muodostavana", mutta se antaa kuvan, että attribuutit muodostavat vain jotenkin näennäisesti substanssin olemuksen eivätkä ilmaise sitä 'todellisesti'. Spinoza kuitenkin sanoo selvästi, että "jokainen attribuutti ilmaisee substanssin reaalisuutta eli olemista" (I.10 huom.), eikä substanssia ole mahdollista käsittää muutoin kuin attribuuttien kautta. Mutta asia on tunnetusti kiistanalainen, ja Oittisen käännös on joka tapauksessa alkuperäisen tekstin mukainen.

Spinozan tulkinnan kannalta kaikkein kiinnostavimpiin kysymyksiin johtavat kuitenkin epämääräisten muotojen käyttäminen eräissä *Etiikan* toisen ja kolmannen luvun propositioissa.

Aloitin propositioista II.11 ja II.13, joiden avulla Spinoza osoittaa, ettei ihmismieli voi olla ilman ruumista ja että mieli ja ruumis ovat yhtä. Edellisen mukaan aktuaalisesti oleva mieli on jonkin aktuaalisesti olevan yksittäisen olion idea, ja jälkimmäinen sanoo, että tuo olio eli idean kohde on ruumis. Proposition 13 korollaarin mukaan "tästä seuraa, että ihminen koostuu mielestä ja ruumiista" ja että "ihmismieli on yhdistynyt ruumiseen". Spinozan mukaan siis mielen olemassaolo perustuu yksinomaan siihen, että se on aktuaalisesti olemassaolevan ruumiin idea, eli tuo idea muodostaa mielen aktuaalisen olemisen (kokonaan eikä vain osittain) ja ruumis on (koko) ihmismielen muodostavan idean kohde.

Oittinen tulkitsee Spinozaa tässä kokonaan toisella tavalla ja päättyy siihen, että käsillä olevien propositioiden käännöksissä tulee käyttää epämääräisiä muotoja: "ihmistajunnan aktuaalista olemista muodostava

seikka ei ole muuta kuin jonkin aktuaalisesti olemassa olevan yksittäisen olion idea" (II.11) ja "ihmistajunta muodostavan idean kohteen on ruumis" (II.13). (Proposition II.11 todistuksessa hän kuitenkin käyttää ehdottamani käännöksen tavoin määrättyä muotoa.) Tässä ei ole kysymys pienestä vivahde-erosta vaan tulkintaa koskevasta oleellisesta asiasta. Oittisen tulkinta on siinä määrin yllättävä, että se vaatisi lisää perusteluja. Ei tunnu uskottavalta, että Spinoza olisi tarkoittanut ideoiden vähittäistä kehittymistä ihmisen tajunnassa.

Proposition II.38 todistuksessa ollaan toisenlaisen kysymyksen edessä. Siinä Spinoza haluaa osoittaa, että kaikille kappaleille yhteiset ominaisuudet voidaan käsittää vain adekvaatisti, koska jokaisen yhteisen ominaisuuden idea on välttämättä adekvaatti Jumalan ajattelussa "sekä sikäli kuin hänellä on ihmisruumiin idea että sikäli kuin hänellä on ideoita sen tiloista, joihin sisältyy osittain sekä ihmisruumiin oma luonto että myös ulkoisten kappaleiden luonto", toisin sanoen sikäli kuin Jumala muodostaa koko ihmismielen eikä vain, kuten Oittinen olettaa, sen adekvaateista ideoista koostuvan osan. Siksi tulee käyttää määrättyä muotoa.

Propositio III.7 tarjoaa hyvin mielenkiintoisen ongelman. Oittisen käännös kuuluu: "Pyrkimys, jolla jokainen olio pyrkii säilymään olemisessaan, ei ole mitään muuta kuin olion itsensä aktuaalista olemusta." Siis Spinozan kuuluisa myötäsytynen *conatus*-voima olisi vain osa olion aktuaalista olemusta, jolloin muun olemuksen muodostaisivat ilmeisesti ulkoisten syiden vaikutukset eli affektit. Tämä on kyllä mahdollinen tulkinta, jolle voi löytää jotain tukeakin (esim. propositiosta III.9). Mutta silloin olion aktuaalinen olemus muuttuisi ulkoisten voimien vaikutuksesta, mitä Spinoza tuskin voisi myöntää, koska minkään olion olemus ei voi muuttua silloin kun olio jatkaa olemassaoloaan. Jos pyrkimys olemassaolon ylläpitämiseen ymmärretään olion aktuaaliseksi olemukseksi, sen täytyy pysyä muuttumattomana, ja niin Spinoza sanookin *Etiikka*-kirjan useassa kohdassa (esim. III.8 tod., IV. esipuhe).

Tämän perusteella päättelen, että kyseinen pyrkimys muodostaa olion (koko) aktuaalisen olemuksen, kuten asia useimmissa käännöksissä onkin ymmärretty. Oittinen käyttää proposition III.7 todistuksessa määrättyä muotoa: "pyrkimys ... ei ole mitään muuta kuin kyseisen olion annettu eli aktuaalinen olemus".

Lopuksi, Spinozan termin *acquiescentia in se ipso* suomennosta koskeva huomautukseni perustui lipsahdukseen. Tarkoitukseni oli sanoa, ettei Oittisen käyttämä 'sisäinen tyytyväisyys' tuo oikein hyvin esille, mitä Spinoza tarkoittaa 'tyytyväisyydellä itsensä': itsensä hyväksymistä, itsekkyydestä, itsearvostusta. Jääköön tämä huomautus sulkuihin.

Juhani Pietarinen